

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗИРАНЕ НА САМОПОМОЩТА КАТО РЕАЛИЗИРАНЕ НА САМОЗАЩИТА В ЧАСТНОПРАВНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

*Доц. д-р Елица Куманова
Русенски университет „Ангел Кънчев“*

INSTITUTIONALIZATION OF SELF-ASSISTANCE AS AN IMPLEMENTATION OF SELF-DEFENSE IN PRIVATE LAW RELATIONS

*Assoc. prof. Elitsa Kumanova, PhD
University of Ruse*

Резюме: Правото възниква и се развива като нормативен социален регулатор, който налага модели на ред в отношенията по повод разпределение и обмен на блага. Правото е принудителен ред, защото неговото спазване се гарантира чрез държавна принуда. В отделни случаи правото допуска редът на осъществяваната от държавата защита да се съвмести със самозащита. В тези случаи правото дава възможност на субекта сам да предприеме действия за защита на своите блага преди и извън реда, по който действат правозащитните органи.

Ключови думи: *защита на субективни права, самозащита, самопомощ*

Abstract: The law arises as a normative social regulator, which imposes models of order in the relations concerning the distribution and exchange of goods. The law is a coercive order, because its observance is guaranteed by state coercion. In some cases, the law allows the order of protection provided by the state to be combined with self-defense. In these cases, the law enables the subject to take action to protect his property before and outside the order in which the law enforcement authorities act.

Key words: *protection of subjective rights, self-defense, self-assistance*

Doi: <https://doi.org/10.36997/LBCS2021.115>

Въведение

Същността на гражданската свобода се състои в правото на всеки гражданин да се обръща към закона за защита, когато правата

му са накърнени, а едно от основните задължения на държавата е да предостави защита. Принципът на защитата е заложен в чл. 16 на Всеобщата декларация на правата на човека и гражданина: „Всяко общество, в което гаранцията на правата не е осигурена, нито разделението на властите не е определено, няма конституция.” Двете фундаментални условия – институционализирането на естествените права и разделението на властите – разкриват същността на защитата на правата.

Изложение

Прогласеното в разпоредбата на чл. 56 от Конституцията на Република България право на защита има две проявления - като положени в правни източници процедури за защита на субективни права и като модели на фактически действия за защита на блага. Чрез прилагането на процесуални мерки за защита правните субекти извършват юридически действия по доказването на нарушено субективно право. Чрез личното извършване на фактически действия се защитават застрашени субективни права над определени блага, чиято процесуална защита би била неефикасна.

Материалната защита е съотносима със защитата на благата. Тя се изразява в правнорелевантни фактически действия на правния субект, насочени към пряко защитаване на блага. При процесуалната защита се предприемат съответни юридически действия, свързани с доказването на субективното право, предмет на спора.

Процесуалната защита може да се осъществи лично или чрез процесуален представител. Защитата на блага се извършва единствено от правния субект.

Правото на процесуална защита е притезателно субективно право. Правото на лична защита, на самозащита е потестативно субективно право.

Самозащитата като правно явление води своето начало от кръвното отмъщение – талиона. Древните общества го допускат като възможна форма на възмездие, на наказание за извършено престъпление. Възмездния характер на талиона, възприет като правомерно деяние, се осъществява и основава на тогавашното примитивно схващане за справедливостта – равно за равно. Правото на отмъщение се оправдава с това разбиране на справедливостта. Социалната причина за

прилагане на талиона е липсата на постоянен и траен ред за защита, който правото не може да осигури. Така например в древногръцката политическа мисъл правото на самозащита е естествено право, доколкото се разглежда като едно симетрично възмездие.

Самозащитата като израз на емпатията означава точно това – минимум щети. Емпатията е в основата на различните аспекти на моралната оценка. Социалната природа на правото се изследва именно на основата на включването на емпатични социални модели на поведение в правния ред. Справедливия гняв, описан още от Аристотел е интерпретиран от Джон Стюарт Мил като „естествено усещане за възмездие, изразено чрез интелект и симпатия”. Така чувствата като компонент на съзнанието се разкриват като друг отличителен белег на самопомощта, защото правото регулира отношения по повод обмен на блага, основани на разума.

Възможността да се въздейства със собствени съзнателни активни действия върху реда, по който се развиват съответните правоотношения, е вид самопомощ. Тук спецификата на самопомощта се определя също от нейната цел – възстановяване на първоначално нарушен ред и отстраняване на вредите или създаване на по-добър ред на обмен на блага и затова тя се извършва чрез колективни действия, доколкото редът е най-важното и основополагащо благо за нормалното протичане на взаимоотношенията между правните субекти.

Самопомощта като институт на правото е познат още от римското право – всеки самостоятелно да се погрижи за защита на правата си като в границите на рода правото се възстановява или се осъществява принудително със съдействието и помощта на роднини. Първата фаза на римския граждански процес е запазена в Дванадесетте таблици е по същество самопомощ – „кредиторът, чието право е нарушено може да вземе в залог вещ на длъжника без да прибегва до интервенцията на магистрата.” Тази основна характеристика без ничия намеса, интервенция, съдействие от страна на държавен орган е основният отличителен белег на самопомощта, онази нейна черта без която тя не би била самопомощ. Тази фундаментална разлика между защита и самопомощ остава непроменена при всички правни системи.

В основата на тези древни процедури стои обстоятелството, че кредиторът е най-заинтересован да си възвърне правото, да си достави правосъдие с оглед на определено благо. Самопомощта е институт на частното право. Нейните правила са се развили върху правилата

на обмяната на блага – давам, за да получа и давам, за да дадеш. При развитието на стоковият обмен самопомощта дава възможност да се достави по възможно най-бързия начин това благо, необходимо понякога за оцеляване. В този смисъл тя осигурява един бърз, удобен и ефективен начин за достъп, обмяна и разпределение на блага.

Неизпълнението е средство за защита не на всички субективни права, а на точно определен вид – относителните субективни права. Тези субективни права се осъществяват чрез взаимодействие с насрещен правен субект по повод определено благо. Тяхното нарушаване се изразява в това, че правното отношение не се реализира според първоначално определеното и постигнато съгласие. Същевременно този вид права се реализират в съответствие с изпълнението на насрещни задължения. Съществуват обаче някои обстоятелства и фактори, които служат като основание за неизпълнение на поетите задължения. Отказът за престиране на дължимото поведение трябва да отговаря на определени условия, за да не се нарушава социалния ред и личната сфера на правните субекти. Правните субекти използват предвидени в институтите на частното право мерки и възможности, за да принудят неизправната страна да изпълни своите задължения или ги използват като компенсация за понесени щети.

На практика самопомощта се осъществява от изправната страна чрез нарочно неизпълнение на нейните задължения, чрез отказ, който винаги е обусловен от конкретните факти. Нейната най-важна характеристика е възможността, предоставена на изправния правен субект, да въздейства и променя едностранно съществуващото правно положение без намесата на държавен орган и сам да осъществява установената в правната норма защитна мярка. Според Георги Бойчев по този начин възникват нов вид охранителни отношения, чието съдържание и обект са обусловени от предшестващото ги регулативно правоотношение. В тях се проявява правната власт на изправната страна да определи средствата и начините на въздействие върху неизправната страна и да преценява законосъобразността на своите действия. Те се реализират се цел да се постигне първоначалното съдържание на регулативното правоотношение без намесата на държавните органи.

Когато две лица си дължат взаимно пари или еднородни и заместими вещи, всяко едно от тях, ако вземането му е изискуемо и ликвидно може да го прихване срещу задължението си. Всяко от лицата посочва точно вземането срещу което прави прихващането. Така

със собствени действия се приключва едно облигационно правоотношение, като страните по него си спестяват усилия за погасяването поотделно на всяко от задълженията си. Идеята на самопомощта е да се постигне възможно най-бързото и удобното погасяване на задължения без намеса на трети лица.

Правото на задържане на длъжника възниква при едно вече изискуемо задължение. Правната норма признава на длъжника такова право, ако той има изискуемо вземане срещу кредитора си на същото правно основание, от които произтича задължението му. Длъжникът има право да откаже изпълнението на задължението си да едновременно насрещно изпълнение от страна на кредитора му, като по този начин обезпечи и гарантира своето насрещно вземане. Това негово право произтича от евентуалната недоброръководност на кредитора и служи като особено обезпечителен проявление на принципа на добъроръководност при изпълнение на задълженията.

Правото на задържане на длъжника е нормативно уредено в чл. 90-91 от ЗЗД. Предпоставките и начините на неговото реализиране са изчерпателно уредени и затова всяко действие, което не отговаря на целта е злоупотреба с това право. Правото на задържане се реализира при наличието на три кумулативно действащи елемента – наличие на насрещно изискуемо нееднородно вземане, дължимост на насрещната престация и конекситет, т.е. задължението и насрещното вземане са основани на едно и също правоотношение и искането да се удовлетвори едната престация без оглед на другата да противоречи на добрите нрави. Освен в националното законодателство правото на задържане е предвидено в международни актове. Такъв е например Конвенцията за договора за международен автомобилен превоз на стоки, чиято основна задача е да уреди въпросите, свързани с отговорността на превозвачите. Изпращачът има право да се разпорежда със стоката, включително да поиска от превозвача спиране на превоза, промяна на предвиденото място за доставяне или доставяне на стоката на получател, различен от посочения в товарителницата

Използвана литература

1. Бойчев, Г. (2001). Юридическа отговорност. София: Юриспрес.

(Boichev, G. (2001). Yuridicheska otgovornost. Sofia: Juripres.)

2. Кели, Дж. (1998). Кратка история на западната теория на правото. София: Рива.

(Keli, Dzh. (1998). Kratka istoriya na zapadnata teoriya na pravoto. Sofia: Riva.)

3. Кожухаров, А. (1996). Облигационно право. София: Юриспрес.

(Kozhukharov, A. (1996). Obligatsionno pravo. Sofia: Juripres.)

За контакти: доц. д-р Елица Куманова
Русенски университет „Ангел Кънчев“
ekumanova@uni-ruse.bg